

Key words: instrumentalism, ethno-political processes, national issue, interethnic interaction, ethnic mobilization.

УДК 327.83(477)

О.А. Коппель, О.С. Пархомчук

ДЕСЕКУЛЯРИЗАЦІЯ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

У статті проаналізована десекуляризація як історичний феномен повернення релігії в теорію і практику міжнародних відносин. Визначено, що на сучасному етапі на світовій арені з'являються релігійні системи у вигляді системи транснаціональних зв'язків між державами, релігійними анклавом в кордонах інших держав, окремими групами і транснаціональними релігійними рухами, які встановлюються над національними кордонами, утворюючи додаткову транснаціональну систему взаємодій.

Ключові слова: десекуляризація, релігійний дискурс, релігійний фактор, міжнародні відносини, світова політика.

Актуальність дослідження викликана суттєвими змінами у системі наукових поглядів на роль релігійного дискурсу в міжнародно-політичних дослідженнях. Важливим мегатрендом останньої чверті ХХ – початку ХХІ століття є десекуляризація, підвищення ролі релігійної свідомості та інтенсифікація релігійних рухів, зростання впливу релігійного фактору на міжнародні відносини. В межах цього мегатренду існують окремі тренди, які заслуговують на особливу увагу, зокрема утворення релігійних систем у вигляді системи транснаціональних зв'язків між державами, релігійними анклавом в кордонах інших держав, окремими групами і транснаціональними релігійними рухами. Ці зв'язки встановлюються над національними кордонами, утворюючи додаткову транснаціональну систему взаємодій.

Під релігійним фактором у міжнародних відносинах нами розуміється вплив на них сукупності релігійних цінностей, які знаходяться в тісній та постійній взаємодії з конкретною історичною, політичною, економічною, соціокультурною практикою народів. Релігійний фактор завжди був характерним для будь-якої епохи, держави, міжнародної системи, різниця проявлялася лише в тій мірі, в якій він впливав на суспільне і політичне життя. Саме тому дослідження десекуляризації уявляється неможливим без врахування її зростаючого впливу на природу та характер сучасних міжнародних відносин.

Оскільки важливою характеристикою розвитку сучасної епохи є десекуляризація, формується особливий пласт літератури, в якому цей процес розглядається в якості важливого планетарного мегатренду. Ці проблеми аналізують філософи та соціологи, зокрема П.Бергер, Д.Грейс, Т.Лукман, Д.Мартін, Ч.Тейлор, Ю.Хабермас та ін. У дослідженнях Х.А.Аграма, П.Горські, К.Лехмана, М.Олбрайт, С.Скотта, Дж.Снайдера, Р.Старка, П.Феррара, Ш.Хантера, Е.Хард, С.Хантінгтона та інших досліджується роль релігійного фактору в міжнародних відносинах, зокрема в контексті зміни природи міжнародних акторів. На особливу увагу заслуговує підхід до розгляду ісламу та російської православної церкви в якості транснаціональних чи наднаціональних акторів світової політики в працях Х. Казанови, П.І. Касаткіна, В.В.Наумкіна, С. Х. Рудольфа.

Зростання ролі релігійного фактору найчастіше пов'язують з феноменом “ісламського відродження”, якому присвячене широке коло досліджень. Основними напрямками вказаних досліджень є визначення впливу ісламського фактору на

міжнародну безпеку (Д.Еспозіто, Г.Фуллер, І. Лессер, Ф.Холлідей), дослідження діяльності окремих релігійних рухів під ісламськими гаслами (Д.Донахью, О.Рой та ін.) та аналіз вказаного явища в якості глобальної проблеми сучасності (Д.Джонсон, С.Семпсон та ін.). З методологічної точки зору таке аналітичне виокремлення припустиме і дає можливість визначити істотні риси і особливості цього феномену. Але такий підхід дещо спрощує аналіз впливу десекуляризації на сучасні міжнародні відносини, не акцентуючи увагу на інші конфесії. Залишаються недостатньо дослідженими динаміка, характер та особливості десекуляризації в сучасних міжнародних відносинах, визначення функцій релігійного дискурсу в світовій політиці в межах міждисциплінарного синтезу міжнародно-політичної науки і релігієзнавства.

Метою статті є визначення і аналіз теоретичних та практичних аспектів впливу десекуляризації на природу та характер міжнародних відносин.

Релігія являє собою складний духовний та суспільний феномен, що не тільки відображає віру людини в існування надприродного начала, визнання нематеріального світу, але й є засобом спілкування та зв'язку віруючої людини з надприродним. Релігію як складне системне явище автори з точки зору системного підходу розглядають як таке, якому властиві структурність та ієрархічність певним чином взаємопов'язаних елементів. Ця система складається з окремих підсистем – конкретних релігій, релігійних течій, напрямів, сект, кожна з яких посідає своє місце в структурі, характеризується своєю цілісністю, з якої в залежності від чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, зокрема міжнародної політичної ситуації, виокремлюються ті чи інші компоненти. Як зазначає А.В.Мітрофанова, багатозначність слова “релігія” значно ускладнює аналіз ролі релігійного фактору в світовій політиці, тому вона цілком доречно пропонує відрізнити “релігійний” і “конфесійний” фактор, оскільки під терміном “конфесія” розуміється організована релігія, що знаходить відображення в соціальних інститутах (церква у християн, система улемов у мусульман). Саме тому в якості фактору міжнародних відносин релігія виступає і як світоглядна система і як сукупність інститутів [1].

Дослідження релігійної спадщини в міжнародних відносинах свідчить, що релігійні актори завжди в тому або іншому ступені діяли на міжнародній арені. В той же час на початковому етапі розвитку довестфальських міжнародних систем зовнішня політика будувалася майже поза зв'язком з конфесійною складовою. Першим міжнародним системам Стародавнього світу була притаманна відсутність значної ролі релігійного фактору. Супротивником завжди виступав найближчий сусід (в тому числі, етнічно чи конфесійно споріднений), в той час як союзником – сусід сусіда, теж незалежно від його конфесійної чи етнічної належності. Але поступово у довестфальських міжнародних системах складаються, а згодом отримують потужний розвиток раніше невідомі специфічні комплекси соціальних взаємодій - "держава і релігія", "держава і цивілізація", "держава і культура", які починають все більш значуще впливати на міжнародні відносини. Коли прибічники тієї чи іншої релігії починають розглядати прибічників іншої як ворогів, а не як сусідів, конфесійні розбіжності виступають в якості факторів політичного розмежування, а відносини між окремими конфесіями набувають політичного характеру.

На завершальному етапі розвитку взаємопов'язаних міжнародних систем (5-4 ст. до н.е. – до сер. 5 ст. н.е.) - так званій «епосі гігантів», в міжнародних відносинах починають домінувати великі державні утворення імперського типу, кожне з яких претендувало на власний глобальний проект світового устрою. З врахуванням цієї тенденції релігійні спільноти зазвичай не пов'язували себе з конкретною територією, прагнувши до її безмежного поширення. Кожна з імперій об'єднувала та структурувала власну міжнародну систему. Імперська влада знаходила опору в монотеїзмі, єдиній вірі.

Виникає чотири культурних світи (Захід, ісламський світ, Індія та Далекий Схід), ознаками яких стали єдині сакральні тексти, єдина мова священного писання, єдиний шрифт, пов'язаний з естетикою пластичних мистецтв.

В Стародавньому світі та в період ранього Середньовіччя не існувало єдиного терміну, яким би позначалась сукупність різних релігійних течій і який би вживався в чітко фіксованому значенні. Використовувалися переважно назви конкретних конфесій - буддизм, християнство або іслам. Лише в XV-XVI ст. термін почали застосовувати для позначення релігійних явищ незалежно від їх конфесійних особливостей, церковного або сектантського оформлення. В пізньому Середньовіччі розпочинається період «територізації віросповідань» як передумови до подальшої «сакралізації націй» та територій.

В той же час історія свідчить, що, незважаючи на спільні закономірності динаміки ролі релігійного фактору, окремі конфесії впливали на міжнародні відносини по різному і з різною інтенсивністю. В Середні віки спочатку найбільш активним виявився ісламський проект, де об'єднуючим чинником величезної теократичної держави виступав іслам. В середині халіфату на просторі від Атлантичного океану до Середньої Азії на протязі близько 600 років співіснували підкорені народи різних національностей, об'єднані спільною релігією.

Щодо християнства, то в європейській середньовічній системі католицизм теж виступав в якості однієї з основ спільної системи цінностей. Утворення «християнського світу», а також наявність зовнішніх загроз (Арабський Халіфат, мадярські племена, монголо-татари), об'єднання європейських монархів задля спільної мети в Хрестових походах утверджували гомогенність системи. Внаслідок зазначених процесів у Європі виникає новий специфічний полюс влади: папський престол. Його могутність спиралася не на армію, а на духовний вплив та посередництво при укладанні васальних клятв та домовленостей, на яких ґрунтувалася вся система феодалізму. Згодом у Західній Європі формується специфічний біполярний рівень політичного протистояння, розпочинається довга боротьба між церковною та світською владою, між папами та імператорами. Надалі це призводить до поширення абсолютизму в Європі та перемозі світської влади над церковною. До початку XVI століття коло елементів міжнародної системи звузилося, було в цілому завершено боротьбу між релігійною та світською владами на користь останньої.

Таким чином, сильні позиції католицької церкви не перетворилися на політичну гегемонію папи, а Західна Європа не стала теократичною державою, на відміну від Арабського халіфату. Християнський світ дедалі більшою мірою усвідомлював себе не тільки як релігійну громаду, а як політичну спільноту. Таке становище існувало аж до епохи Реформації.

Процес Реформації змінив європейську середньовічну міжнародну систему на менш радикально, сприяючи посиленню її гетерогенності. Нагадаємо, що «епоха конфесій» характеризувалась взаємним визнанням християнських конфесій, затвердженням принципу «чия земля, того і віра». Але Аугсбурзька система (1555 р.) виявилась достатньо хиткою і в кінцевому результаті переросла спочатку в загальноімперську, а згодом в європейську релігійну війну. Кульмінацією цих подій стала Тридцятилітня війна, завершення якої стало початком нової Вестфальської системи міжнародних відносин, системи поважаючих суверенітет один одного і в цілому рівних між собою держав з притаманними їй рисами толерантності до внутрішньої організації своїх системних елементів. Безсумнівною перевагою Вестфальської моделі стало те, що вона не була побудована на ціннісних орієнтирах, зокрема на релігії, оскільки саме з цього приводу завжди було найскладніше досягти компромісів. Це надало можливість в майбутньому на прийняття цієї моделі в якості глобальної.

У релігійній своїй частині Вестфальський мир зрівняв у правах кальвіністів, католиків та лютеран Німеччини, узаконив секуляризацію церковних земель, проведеною до 1624 р. Нагадаємо, що спочатку під секуляризацією (від лат. *saecularis* – світський) розумілися перехід церковних і монастирських земель у державну власність, тобто обернення церковної власності у світську, відмова від духовного звання та церковної посади і перехід до світського стану. Згодом зміст цього терміну розширився і під секуляризацією почало розумітись звільнення різних сфер суспільного життя від впливу релігії, церкви, релігійних інститутів, тобто чітке розрізнення між релігійною та секулярною сферами. Держава формувала законодавчі рамки функціонування релігій, правового становища релігійних організацій, використовувала їх мобілізаційний потенціал у власних цілях. Релігія та її інститути зазвичай не виступали в якості суб'єктів політики. Взаємовідносини релігії та політики обмежувались проблемою взаємовідносин церкви та держави. Більш активно релігійний фактор включався у політичний процес в поліконфесійних суспільствах. В цьому плані стає очевидною ідеологічна підтримка конкретною конфесією позиції своєї держави чи титульної нації. Це, мабуть, стає однією з головних її функцій у міждержавних та міжрелігійних відносинах. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що конфесії відігравали важливу роль у розгортанні міжнародних конфліктів, а інколи їх позиція могла бути визначальною. Особливим фактором у регулюванні міжконфесійної ситуації у будь-якій країні чи регіоні стає власне діяльність церкви як соціально-політичного інституту. Релігія освячувала і захищала певні політичні порядки, приймала участь у легітимізації влади, виконуючи легітимізуючу, інтегруючу та комунікативну функції.

З ХУІІІ-ХІХ століття в Європі прослідковувалась тенденція до зниження ролі релігійного фактору в міжнародних відносинах. На зміну релігії в якості всеохоплюючого світогляду приходять націоналізм, перетворюючись на особливу "релігію", яка хоча й не передбачала віру в надприродне, але надавала сакрального значення державі-нації та її символам [1].

Після завершення холодної війни, розпаду СРСР та руйнації Ялтинсько-Потсдамської системи змінюється класична політична структура світу, яка склалась після підписання Вестфальського миру в 1648 р. і була заснована на інституті держави як основної структурної одиниці. Це пов'язано з виходом на політичну авансцену нових транснаціональних акторів. Дж. Най, характеризуючи постбіполярну систему, називає її тривимірною, де перший вимір - військово-політичний, на якому США відіграють ключову роль; другий - політико-економічний рівень, на якому ключовими акторами виступають США, ЄС та Японія; третій вимір - транснаціональних політичних відносин, який не регулюється жодною державою, на якому головна роль відводиться транснаціональним акторам [2].

Відокремившись від держави, релігія починає виступати як самостійна і досить могутня політична сила в суспільстві, як новий, транснаціональний актор міжнародних відносин. Зростання значення релігійного фактору в міжнародних відносинах в останній чверті ХХ століття поставило під сумнів положення так званої "теорії політичної модернізації", розробленої представниками американської "соціології розвитку" Г.Елмондом, Дж.Коулменом, Д.Ростоу (середина 60-х рр. ХХ ст.), що виходила з неминучості всеохоплюючої секуляризації політичних структур в процесі здійснення модернізації. Під тиском подій представники "теорії політичної модернізації" змушені були визнати, що не всі країни підуть шляхом секуляризації, що пройшли Європа та США, що секуляризація не є необхідною умовою модернізації. З 1970-х рр. дослідниками використовується термін «нове Середньовіччя» (*neomedievalism*) для означення феномену повернення релігійності до масової свідомості, посилюючись на працю М.Бердяєва «Нове Середньовіччя» (1924 р.), в якій він на підставі дослідження

ритмічної зміни епох приходиться до висновку щодо переходу від раціоналізму Нової історії до ірраціоналізму середньовічного типу [3, с.152]. Як і в епоху середньовіччя, територіальний чинник втрачає особливе значення, оскільки люди отримують можливість вступати в контакти одним з одним безпосередньо, не перетинаючи державних кордонів, а лояльність громадян належить не тільки державі, а транснаціональній релігійній спільноті. Таким чином, як зазначає Е.Хард (2017 р.), десекуляризація та «релігійне відродження» розглядаються як повернення до звичайного світопорядку [4].

В умовах кризи Вестфальської світополітичної моделі зростає значення релігійного фактору, що обумовлюється процесами глобалізації. Глобалізація з її нерівномірністю і неоднозначними наслідками призводить до зростання недержавної свідомості, надзвичайно актуалізує проблему цінностей, норм, ідей, ідеалів та ідентичностей – тобто саме тих проблем, які є центральними для релігії. Зростання «недержавної свідомості» призводить фактично як до рівнозначності свідомості державної та релігійної, так і до підтримки людиною нових релігійних конфесій. Наслідком десекуляризації стає перегляд ролі релігійних акторів в міжнародних відносинах.

Виникнення нової міжнародно-політичної реальності призводить до того, що не тільки нові, але й традиційні суб'єкти – держави починають вступати у взаємодії одна з одною не тільки у зв'язку з взаємодіями між собою, але й з власних внутрішньополітичних проблем. Трансформація міжнародних відносин в світополітичній призводить до виникнення нового предмету дослідження - світової політики як сфери неподільної взаємодії між суб'єктами міжнародних відносин як у зв'язку з їх діями відносно одна одної і рішення глобальних проблем, так і політики кожного з них по відношенню до власних внутрішніх проблем та ситуацій.

В умовах поступового розмивання кордонів між внутрішньою та зовнішньою політикою в дослідженнях міжнародних відносин посилюється політична компонента. В ХХІ столітті релігія міцно закріплюється в політичному дискурсі, з'являється на світовій арені у вигляді системи транснаціональних зв'язків між державами, транснаціональними релігійними рухами, окремими політичними рухами, у вигляді етнорелігійних конфліктів. Релігія стає політичним явищем, включаючись до кола політикозначущих факторів, в масовій свідомості сприймаючись як релігійна ідеологія або «політична релігія», тобто як особлива форма релігії, яка обґрунтовує масові політичні дії [5]. Ця тенденція посилюється завдяки розвитку глобальних засобів масової комунікації.

Тенденція до зростання ролі релігійного фактору в міжнародних відносинах прослідковується з останньої чверті ХХ століття і найчастіше пов'язується з зростанням ролі ісламського чинника. Вказаний підхід є дещо звуженим, і тому вважаємо за необхідне розглядати цю тенденцію в більш широкому контексті. В цьому плані можна погодитись з точкою зору українського дослідника В.Є. Єленського, який визначає серед чинників, що сприяли поверненню релігії на світову арену, не тільки події в ісламському світі, але й євангелічне пробудження, підйом глобального католицизму та неорелігійний бум [6]. До цього переліку слід додати і активізацію ролі російської православної церкви в сучасній світовій політиці, вплив конфуціанства на зовнішню політику КНР, зокрема на китайську концепцію «глобальної відповідальної держави», індуїзму та буддизму на зовнішню політику Індії, а також роль релігійного фактору в етноконфесійних конфліктах. Невипадково, кажучи про «зіткнення цивілізацій», С. Хантінгтон мав на увазі релігії, в числі яких він називає іслам та християнство.

На початку ХХІ століття релігія міцно закріплюється в політичному дискурсі держав, зокрема США, Російської Федерації, КНР та ін. Так, зокрема, в 2013 році при державному департаменті США було створено відділ релігії та глобальних справ (The Office of Religion and Global Affairs) на чолі з Ш.Кейсі. Державний секретар США в

адміністрації президента Б.Обами Д.Керрі в статті «Релігія і дипломатія» пояснював це необхідністю врахування Вашингтоном релігійної динаміки і залучення релігійних акторів [7]. Нова республіканська адміністрація Д.Трампа теж демонструє значну увагу до релігійного фактору, про що, зокрема, свідчили візити президента США в центри світових релігій в травні 2017 року – в Саудівську Аравію, Ватикан та до Єрусалиму. Правлячі кола Російської Федерації активно просувають геополітичні проекти “православного світу” та “руського світу” [8].

Аналіз впливу десекуляризації на сучасні міжнародні відносини дозволяє виявити та охарактеризувати деякі загальні тенденції. Це транснаціоналізація (Х. Казанова, С.Х. Рудольф, П.І. Касаткін, В.В.Наумкін), детериторізація (Х.Казанова, О.Рой) та децентралізація релігій [9].

Децентралізація релігій призводить до формування транснаціональних релігійних спільнот, появи нових релігійних рухів з якісно новими глобально організованими субкультурами, які не асоціюють себе з приналежністю до конкретної території, оскільки їх головною метою виступає реалізація певної мети в глобальному масштабі.

Наслідком детериторізації є зміна інтрарелігійного ландшафту та геополітики світових релігій, зростання кількості прихильників тих чи інших релігій на як на Сході, так і на Заході. Зокрема, християнство втрачає свої “західні” риси і знаходить все більше прихильників на Сході (до 2050 року більшість християн будуть з країн “третього світу”), відбувається детериторізація ісламу, збільшення кількості його прихильників на Заході, в країнах Європи.

Детериторізація тісно пов’язана з транснаціоналізацією, яка характеризується зростанням ролі транснаціональних акторів, спроможних діяти шляхом мобілізації релігійної ідентичності та використання релігійного фактору з метою реалізації власних інтересів. Кожна транснаціональна релігійна система складається з різномірних елементів – як держав, так і релігійних анклавів в кордонах інших держав і транснаціональних релігійних рухів. Транснаціональні впливи здійснюються складними та різномірними засобами, формуючи як вертикальні ієрархічні лідерські моделі (католицька церква), так і безлідерські моделі із складними мережевими структурами (ісламський проект).

Нагадаємо, що професійні сходознавці традиційно розглядали іслам як організуючий фактор в історії Сходу, ядро та мотивуючу силу ісламської цивілізації [10]. Ще наприкінці 70-х років ХХ століття в науковій літературі посилюється увага до ісламської проблематики. Це пояснювалось тим, що активізація “ісламського фактору” в суспільно-політичному житті країн Сходу виявилась повною несподіванкою і свідчила про те, що деякі теоретичні положення відносно ролі та місця релігійних традицій в країнах Сходу не витримали випробування часом. Тим самим дослідники були поставлені перед необхідністю вносити корективи як в свої ісламські концепції, так і в рекомендації для офіційних органів, які займаються безпосереднім проведенням зовнішньої політики. Це викликало необхідність наукового аналізу причин, суті, соціальної бази, політичної спрямованості та перспектив “ісламського відродження”, під яким спочатку розумілося зростання політичної активності під гаслами ісламу як урядів мусульманських країн та міжнародних мусульманських організацій, так і опозиційних груп всередині країн. Згодом зміст цього терміну розширюється. Спостерігається тенденція до визначення ісламського світу в якості єдиного колективного транснаціонального суб’єкту міжнародних відносин [11, с.439].

Оскільки проблема “суб’єктності” ісламу в сучасній системі міжнародних відносин залишається дискусійною, існуючі підходи до неї узагальнюються наступним чином. В межах першого підходу ісламський світ розглядається в якості єдиного колективного суб’єкта, але це передбачає наявність ще одного або декількох контр-

акторів, зокрема Заходу (антитеза Захід-ісламський світ). Другий підхід виокремлює в якості самостійних акторів окремі держави та транснаціональні структури. Третій підхід розглядає іслам в якості транснаціонального політичного гравця і спирається на ідеї екстериторіальності ісламу і концепцію формування “транснаціональної ісламської умми” (O.Uma) – мусульманської спільноти, в якій не існує територіальних, міжетнічних чи міждержавних перепон [11, с.439-441].

Важливим етапом зміни сучасного світу стали події 11 вересня 2001 року, які символізували собою початок нової епохи зіткнення державних і транснаціональних інтересів. З точки зору Ф.Холлідея, ці події стали проявом “ісламського транснаціоналізму”, який і раніше існував в історії в різних формах та проявах і був реконструйований в ХХ столітті «в епоху масових міграцій та Інтернету» [12]. На сучасному етапі на користь глобальної ролі ісламу свідчить, зокрема, його детериторіація. Крім того, іслам володіє підвищеною пасіонарністю та здатністю мобілізувати великі маси людей, є найбільш динамічною з усіх світових релігій.

Таким чином, вплив релігійного фактору на міжнародні відносини має перманентний характер, але на окремих історичних етапах проявляється з різною силою. Загальні тенденції впливу релігійного фактору на міжнародні відносини в контексті їх системної еволюції демонструють системну логіку чергування періодів його зростання і зменшення. В той же час історія свідчить, що, незважаючи на спільні закономірності динаміки ролі релігійного фактору, окремі конфесії впливали на міжнародні відносини по-різному і з різною інтенсивністю.

Десекуляризація як історичний феномен повернення релігії в теорію і практику міжнародних відносин здійснює значний вплив на світову політику, якісно змінюючи поняття релігії та недержавних акторів в міжнародно-політичних дослідженнях. Вплив десекуляризації на природу та характер міжнародних відносин відбувається у глобальному, регіональному, міждержавному, національному та транснаціональному вимірах. Релігія стає інструментом політичної мобілізації, чинником політичної ідентифікації і політичної каталізації.

Постає і потребує подальшої розробки і окремого дослідження питання стосовно інших проявів десекуляризації, а саме євангелічного пробудження, підйому глобального католицизму, неорелігійного буму та активізації ролі російської православної церкви в сучасних міжнародних відносинах, зокрема в контексті українсько-російських відносин, що сприятиме позиціонуванню України як держави, що має досвід міжконфесійного діалогу.

Список використаної літератури

1. Митрофанова А. В. Религиозный фактор в мировой политике и проблема «цивилизаций» [Электронный ресурс] / А. В. Митрофанова // Век глобализации. -2008. - Вып. 1. – Режим доступа : <http://www.socionauki.ru/journal/articles/129831/> ; Mitrofanova A. V. Religioznyy faktor v mirovoy politike i problema «tsivilizatsiy» [Yelektronniy resurs] / A. V. Mitrofanova // Vek globalizatsii. -2008. - Vyp. 1. – Pezhim dostupa : <http://www.socionauki.ru/journal/articles/129831/>
2. Nye J. The Paradox of American Power: Why the World’s Only Superpower Can’t Go it Alone [Electronic resource] / J. Nye. – Oxford : University Press, 2002. - Mode of access : http://lisd.princeton.edu/sites/lisd/files/Nye_Lecture.pdf ;
3. Толкачев В. В. Религиозный фактор в современных международных отношениях / В. В. Толкачев // Негосударственные участники мировой политики : учеб. пособ. / под ред. М. М. Лебедевой, М. В. Харкевича. – Москва : Аспект Пресс, 2013. – С.151-162 ; Tolkachev V. V. Religioznyy faktor v sovremennykh mezhdunarodnykh otnosheniyakh / V.V.Tolkachev // Negosudarstvennye uchastniki mirovoy politiki : ucheb. posob. / pod red. M. M.Lebedevoy, M. V. Kharkevicha. – Moskva : Aspekt Press, 2013. – S.151-162

4. Hurd E. S. Narratives of de-secularization in international relations [Electronic resours] / E. S. Hurd. // Intellectual History Review. - 2017. – Vol. 27, Issue 1 : Narratives of Secularization. – P. 97-113 – Mode of access : <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17496977.2016.1255462> ;

5. Veer van der P. Political Religion in the Twenty-first Century / P. van der Veer // International Order and the Future of World Politics / ed by T. V. Paul, J. A. Hall. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – P. 311–327

6. Еленский В. Е. Религия в глобальной политике: конец XX – начало XXI века. [Электронный ресурс] / В. Е. Еленский // Центр религиоведческих исследований "РелигиоПолис". – Режим доступа : <http://www.religiopolis.org/documents/3292-ve-elenskij-religija-v-globalnoj-politike-konets-hh-nachalo-hhi-vekov.html> ; Yelenskiy V. Ye. Religiya v globalnoy politike: konets KhKh – nachalo KhKh1 veka. [Elektronnyy resurs] / V.Ye. Yelenskiy // Tsentr religiovedcheskikh issledovaniy "ReligioPolis". – Pezhim dostupu : <http://www.religiopolis.org/documents/3292-ve-elenskij-religija-v-globalnoj-politike-konets-hh-nachalo-hhi-vekov.html>

7. Kerry J. Religion and Diplomacy: Toward a better understanding of Religion and Global affairs [Electronic resource] / J. Kerry // America. - 2015. - September 14. – Mode of access : <http://www.americamagazine.org\issue\religion-and-diplomacy>

8. Касаткин П. И. Русская православная церковь как актор современной мировой политики [Электронный ресурс] / П. И. Касаткин // Вестник МГИМО-Университета. - 2010. - №1. – С. 257. – Режим доступа : <http://www.vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/vestnik/2010-10-1.pdf> ; Kasatkin P. I. Russkaya pravoslavnaya tserkov kak aktor sovremennoy mirovoy politiki [Elektronnyy resurs] / P. I. Kasatkin // Vestnik MGIMO-Universiteta. - 2010. - №1. – S. 257. - Pezhim dostupa : <http://www.vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/vestnik/2010-10-1.pdf>

9. Casanova J. Globalizing Catholicism and the Return to a «Universal» Church / J. Casanova // Transnational religion and fading states / ed. by S. Rudolph, J. Piskatori. – Boulder (Co.) : Westview, 1997. – P. 121-143

10. Said E. W. Orientalism : 25th anniversary edition With a New Preface by the Author / E. W. Said. – New York : Vintage Books, 2003. – 394 p.

11. Наумкин В. В. Ислам как коллективный игрок / В. В. Наумкин // Современная мировая политика. Прикладной анализ / отв. ред. А. Д. Богатуров. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Аспект Пресс, 2010. – С. 438-456 ; Naumkin V. V. Islam kak kollektivnyy igrok / V. V. Naumkin // Sovremennaya mirovaya politika. Prikladnoy analiz / отв. red. A. D. Bogaturov. – 2-e izd., ispr. i dop. – Moskva : Aspekt Press, 2010. – S. 438-456

12. Halliday F. The Middle East in International Relations. Power, Politics and Ideology / F. Halliday. - Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – 374 p.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2017 р.

O. Koppel, O. Parkhomchuk

DESECULARIZATION IN INTERNATIONAL RELATIONS

The article examines the nature and dynamics of the role of religion in international relations within the context of desecularization as megatrend of world politics. Desecularization in international relations appears as an historical phenomenon bringing religion in the theory and practice of international relations. Religion neither left politics and public life and now is reintegrated into international relations. Also in this research, characteristics are given to the narratives of desecularization in international relations.

It also highlights the nature and dynamics of the religious factor as the multilayer system phenomenon considered as three dimensions – space, time and content. The influence of religious factor on the international relations is studied. In particular, it outlines its basic functions.

Defined are levels of dependence of religious factor on the character of international systems within frames of its historical development type, structural characteristics and their system cross relations, specific features at the definite stage of international system evolution.

The activity of some religions as actors of world politics is considered. It also highlights the role of the religious systems which appears on the world scene in the form of transnational communications between states, separate groups, communities and political movements. These connections are established 'over' the state lines, creating an additional transnational system of interconnections.

The article explore how a religion factor is shaping US foreign religious policy and practice, specific aspects of contemporary US foreign policy, the new US religion bureaucracy in the Department of State.

Special attention is drawn to the politization of Islam and the rise of Islamic fundamentalism, to the role of radical Islamism.

As a result, some recommendations are provided in order to improve the efficiency of Ukraine's activity concerning the regulation of the inter-state conflict with Russia.

Key words: *desecularization, religious discourse, religious factor, international relations, world politics.*

УДК 321:35.072.22

І.В. Кушнар'ов

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ»

Поняття політичної корупції визначено через призму методології неоінституціоналізму. Політична корупція охарактеризована як деструктивний політичний інститут. Акцентовано на підривному, партикулярному характері політичної корупції. Констатовано тінювий, латентний характер корупційних практик у політиці. Аргументовано руйнівний вплив політичної корупції на стабільність будь-якої інституціональної системи. Доведено спрямованість політичної корупції на звуження публічного простору, ускладнення циркуляції еліт і створення монополізму на політичному ринку. Підкреслено рентозорієнтований опортуністичний тип поведінки політичних акторів у межах корупційних практик.

Ключові слова: *політична корупція, методологія політологічного дослідження, неоінституціоналізм, неформальні політичні інститути.*

Головна проблема, котра виникає при зверненні до терміна «політична корупція» – це багатогранність дослідницьких підходів, методик, і, як наслідок, нечіткість категоріального апарату. Якщо витрактувувати поняття «політична корупція» через призму його етимології, то англomовний термін «*political corruption*» утворений із грецького *πολιτική* (мистецтво управління державою) та латинського *corruptio* (псування). Якщо тлумачити це буквально, то політична корупція постає як підривна діяльність щодо держави як основного інституту політичної системи, гаранта її стабільності. Відповідно недержавні інституції ніби-то є поза можливою залученістю до корупційних дій. Але цей умовивід, що випливає з етимології поняття політична корупція, з позицій сучасної політичної науки видається неповним, адже суб'єкно-об'єктні характеристики корупційних дій у новітній політиці є значно ширшими.